

**INGLIZ TILINI FANLAR (MASALAN, TARIX YOKI BIOLOGIYA) BILAN
INTEGRATSIYALASHGAN HOLDA O'QITISHNING AFZALLIKLARI.**

Abdullayeva Gulsanam Mahmudjon qizi

*O'zbekiston Milliy Universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Filologiya va tillarni oqitish
(ingliz tili) yo'nalishi 1-kurs*

**MAQOLA
MALUMOTI**

MAQOLA TARIXI:

Received: 08.06.2026

Revised: 09.06.2026

Accepted: 10.06.2026

KALIT SO'ZLAR:

*integratsiyalashgan
ta'lim; CLIL; akademik
leksika; fanlararo
terminologiya; tarixiy
manbalar; biologik
savodxonlik; baholash
ko'rsatkichlari..*

ANNOTATSIYA:

Ingliz tilini tarix va biologiya kabi fanlar bilan integratsiyalashgan holda o'qitishning afzalliklari (CLIL yondashuvi asosida).

O'zbek tilida annotatsiya. Ushbu tezis ingliz tilini tarix va biologiya fanlari mazmuni bilan integratsiyalashgan holda o'qitishning afzalliklarini tahlil qiladi. Maqsad CLIL yondashuvi orqali til kompetensiyasi va predmet savodxonligini bir vaqtda rivojlantirish mexanizmlarini asoslashdir. Metod sifatida qiyosiy tahlil, didaktik modellashirish va sinf amaliyotlari kuzatuvi yondashuvlari qo'llanadi. Ilmiy yangilik integratsiya natijalarini o'lehash ko'rsatkichlarini yagona tizimga keltirish va fanlararo terminologiya bilan ishlash algoritmini taklif etishdan iborat.

Ingliz tilini fanlar bilan integratsiyalashgan holda o'qitish deganda til o'rganish jarayoni predmet mazmuni bilan birlashtirilgan, ya'ni o'quvchi ingliz tilida nafaqat grammatik va leksik birliklarni, balki tarixiy yoki biologik tushunchalarni ham o'zlashtiradigan didaktik tizim tushuniladi. Bu yondashuvning mexanizmi shundan iboratki, til maqsad emas, balki bilim olish vositasiga aylanadi va natijada o'quvchi ma'no yaratish, dalil keltirish, taqqoslash, umumlashtirish kabi akademik amallarni ingliz tilida bajarishga majbur bo'ladi. Masalan, tarix darsida "primary source" va "secondary source" farqini muhokama qilish yoki biologiyada "cell membrane" va "nucleus" funksiyalarini izohlash jarayonida o'quvchi terminlarni kontekstda qo'llaydi va matn mantiqini bog'lovchi vositalarni faol ishlatadi. Tadqiqotlar fan mazmuni asosida o'qitilganda yangi so'zlarni eslab qolish ko'rsatkichi oddiy mavhum ro'yxatlar bilan yodlashga nisbatan sezilarli yuqori bo'lishini ko'rsatadi, chunki semantik bog'lanish kuchayadi va qayta chaqirish tezlashadi [4]. Ilmiy izoh sifatida, kognitiv yuklama nazariyasiga ko'ra ma'lumot mazmunini sxemalar orqali tashkil etilganda ishchi

xotira resurslari tejaladi, til birliklari esa tushuncha tarmoqlariga “bog‘lanib” uzoq muddatli xotirada mustahkamlanadi [4].

Integratsiyaning birinchi muhim afzalligi akademik til kompetensiyasining shakllanishi bo‘lib, bu kompetensiya oddiy kundalik muloqotdan farqli ravishda ta’riflash, sabab-oqibat bog‘lash, dalillash va xulosa chiqarish kabi ilmiy nutq amallarini qamrab oladi. Mexanizm sifatida fan matnlari bilan ishlash jarayonida o‘quvchi janr talablarini o‘rganadi: biologiyada laboratoriya hisobotining tuzilishi, tarixda esa manbani tahlil qilish va argumentativ esse qurish qoidalari ingliz tilida bajariladi. Masalan, “The experiment was conducted to test the hypothesis...” kabi passiv konstruktsiyalar, yoki “According to the chronicle...” kabi iqtibos keltirish qoliplari o‘quvchining akademik registrni ajratish qobiliyatini oshiradi. Amaliy kuzatuvlarda integratsiyalashgan darslarda o‘quvchilar yozma ishlarida bog‘lovchi birliklardan (“therefore”, “however”, “as a result”) foydalanishni ko‘paytirishi va matn koherentligini yaxshilashi qayd etiladi, bu esa baholash rubrikalarida yuqori ballga olib keladi [1]. Ilmiy nuqtai nazardan, akademik diskursni erta bosqichda o‘zlashtirish keyingi kurslarda ilmiy maqola o‘qish va yozish, prezentatsiya qilish hamda terminologik aniqlikni saqlash kabi OTM talablari bilan moslashuvni tezlashtiradi [2].

Ikkinchi afzallik fanlararo terminologiya va tushunchaviy savodxonlikning parallel rivojlanishidir, ya’ni o‘quvchi “so‘z”ni emas, “tushuncha”ni o‘zlashtiradi va u tushunchani turli kontekstlarda qayta ishlatadi. Bu jarayonning mexanizmi terminlarni ta’riflash, ularning morfemik tuzilishini ochish va sinonimik-parafraz tarmoqlarini qurish orqali ishlaydi: masalan, biologiyada “photosynthesis” atamasi photo + synthesis bo‘linib, jarayonning mohiyati “light-driven synthesis of glucose” tarzida qayta ifodalanadi. Tarixda “industrialization”, “colonization”, “reformation” kabi -tion affiksi bilan yasalgan otlar jarayon nomi ekanini anglash o‘quvchiga matnni tezroq skanerlash va ma’noni oldindan taxmin qilish imkonini beradi. Kuzatuv natijalariga ko‘ra, terminlar bilan ishlashda ta’rif va misolga tayangan o‘quvchilar testlarda aniqlikni oshiradi, chunki ular faqat tarjimaga emas, konseptual belgilarga suyanadi [3]. Ilmiy izoh sifatida, terminologik kompetensiya fan savodxonligining asosi bo‘lib, u konsept xaritalari va taksonomiyalar orqali shakllanganda “tushuncha–til” bog‘lanishi barqarorlashadi va transfer, ya’ni bir fan doirasida o‘rgangan til birliklarini boshqa fan kontekstiga ko‘chirish osonlashadi [6].

Uchinchi afzallik motivatsiya va maqsadga yo‘naltirilgan o‘qishning kuchayishidir, chunki o‘quvchi ingliz tilini “o‘zi uchun” emas, muhim mazmunni tushunish uchun ishlatadi. Mexanizm shundaki, tarixiy voqealar yoki biologik hodisalar bo‘yicha real muammoli savollar o‘quvchida bilishga qiziqish uyg‘otadi, til esa bu qiziqishni qondirish vositasi vazifasini bajaradi. Masalan, tarixda “Why did the Silk Road decline?” savoli bo‘yicha turli manbalarni taqqoslash, biologiyada esa “How does CO2 concentration affect plant growth?” kabi savol asosida grafiklarni tahlil qilish o‘quvchini faol o‘qish strategiyalariga undaydi. Amaliy jihatdan, integratsiyalashgan topshiriqlarda o‘quvchilar mustaqil izlanishga ko‘proq vaqt ajratishi, qo‘shimcha manbalarni ko‘rib chiqishi va sinfdagi munozarada ko‘proq

qatnashishi kuzatiladi [2]. Ilmiy izoh sifatida, o'quv motivatsiyasi ichki omillar bilan quvvatlanganda til o'rganishda davomiylik oshadi, bu esa CEFR bo'yicha yuqoriroq darajalarga chiqish ehtimolini kuchaytiradi va "o'rganilgan bilimning unutilishi"ni sekinlashtiradi [5].

Tarix fanini ingliz tili bilan integratsiyalashning didaktik qiymati tarixiy fikrlash ko'nikmalarini til orqali ifodalashga o'rgatishidadir, bunda "manba", "muallif pozitsiyasi", "davr konteksti" kabi tushunchalar aniq til birliklari bilan bog'lanadi. Mexanizm sifatida o'qituvchi manba tahlili algoritmini ingliz tilida bosqichma-bosqich quradi: manba turi, muallif, maqsad, auditoriya, ishonchlilik va cheklovlar tahlil qilinadi. Masalan, 1215-yildagi Magna Carta yoki 1789-yil Fransuz inqilobi haqidagi deklaratsiyalarni fragmentlar asosida o'qish jarayonida "evidence", "claim", "bias" kabi so'zlar amaliy qo'llanadi va argument tuziladi. Tarixiy fakt sifatida, 1453-yilda Konstantinopolning qulashidan so'ng Yevropa savdo yo'llarini qayta izlash jarayoni kuchaygani haqidagi munozara o'quvchiga sabab-oqibat bog'lanishini ingliz tilida qurish imkonini beradi, bu esa "as a consequence" kabi strukturaviy birliklarning tabiiy qo'llanishini oshiradi. Ilmiy izoh shundan iboratki, tarixiy matnlar ko'pincha murakkab sintaktik tuzilmalarga ega bo'lib, ular bilan ishlash o'quvchining o'qish tezligi va inferensiya, ya'ni yashirin ma'noni chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi, natijada akademik o'qish savodxonligi kengayadi [6].

Biologiya fanini ingliz tili bilan integratsiyalash esa ilmiy tushunchalarni ko'rgazmali va tajribaviy asosda mustahkamlashga xizmat qiladi, chunki biologiya termini ko'pincha universal bo'lib, ingliz tilidagi shakli global ilmiy muloqotda bevosita qo'llanadi. Mexanizm laboratoriya amaliyoti va ilmiy tavsiflash nutqi orqali ishlaydi: o'quvchi kuzatish natijasini aniq birliklar bilan ifodalaydi, o'lchov va birliklarni til bilan bog'laydi. Masalan, fotosintez jarayonini ifodalovchi kimyoviy tenglama $6\text{CO}_2 + 6\text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6 + 6\text{O}_2$ ko'rib chiqilganda o'quvchi "carbon dioxide", "glucose", "oxygen" atamalarini nafaqat tarjima qiladi, balki modda almashinuvining mantiqini ham tushuntiradi. Statistik jihatdan, tabiiy fanlarda matn va grafiklar ulushi yuqori bo'lgani uchun, integratsiyalashgan darslarda diagramma o'qish, jadvaldan xulosa chiqarish va raqamli ma'lumotni izohlash ko'nikmalari ko'proq mashq qilinadi, bu esa PISA tipidagi topshiriqlarga mos kompetensiyalarni mustahkamlaydi [5]. Ilmiy izoh sifatida, STEM kontekstida ingliz tilida ishlash o'quvchini xalqaro terminlar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqotga olib kiradi va keyinchalik ilmiy maqolalarni o'qishda tarjimaga qaramlikni kamaytiradi, bu esa professional rivojlanish tezligini oshiradi [4].

Integratsiyalashgan ta'limda baholash masalasi alohida ahamiyatga ega bo'lib, u til natijalari va fan natijalarini adolatli hamda ajratilgan mezonlarda o'lchashni talab qiladi. Mexanizm sifatida ikki yo'nalishli rubrika qo'llanadi: bir tomonda mazmunning aniqligi, dalilning to'liqligi, tushuncha xatolari; ikkinchi tomonda leksik aniqlik, grammatik to'g'rilik, koherensiya va akademik registr mezonlari baholanadi. Masalan, tarixiy esse baholashda voqealar ketma-ketligi va manba bilan ishlash sifatini mazmun mezoni sifatida, "linking

devices” va iqtibos keltirish til qoliplarini esa til mezonni sifatida ajratish mumkin. Quyidagi jadval integratsiyalashgan baholashning namunaviy ko‘rsatkichlarini umumlashtiradi va u amaliyotda shaffoflikni oshiradi, chunki o‘quvchi nimani yaxshilashi kerakligini aniq ko‘radi [1]. Ilmiy izoh shundan iboratki, mezonlar ajratilmaganda o‘quvchi fan mazmunini bilsa ham til xatolari sabab past baho olishi yoki aksincha, til ravonligi mazmun xatolarini “berkitishi” mumkin, bu esa validlikka putur yetkazadi [2].

Jadval. CLIL sharoitida tarix va biologiya uchun ikki yo‘nalishli baholash mezonlari namunasi.

Fan yo‘nalishi: Tarix. Mazmun mezonlari: manba ishonchliligi tahlili; sabab-oqibat zanjiri; vaqt va makon konteksti aniqligi. Til mezonlari: argumentativ bog‘lovchilar; iqtibos keltirish qoliplari; akademik leksika aniqligi.

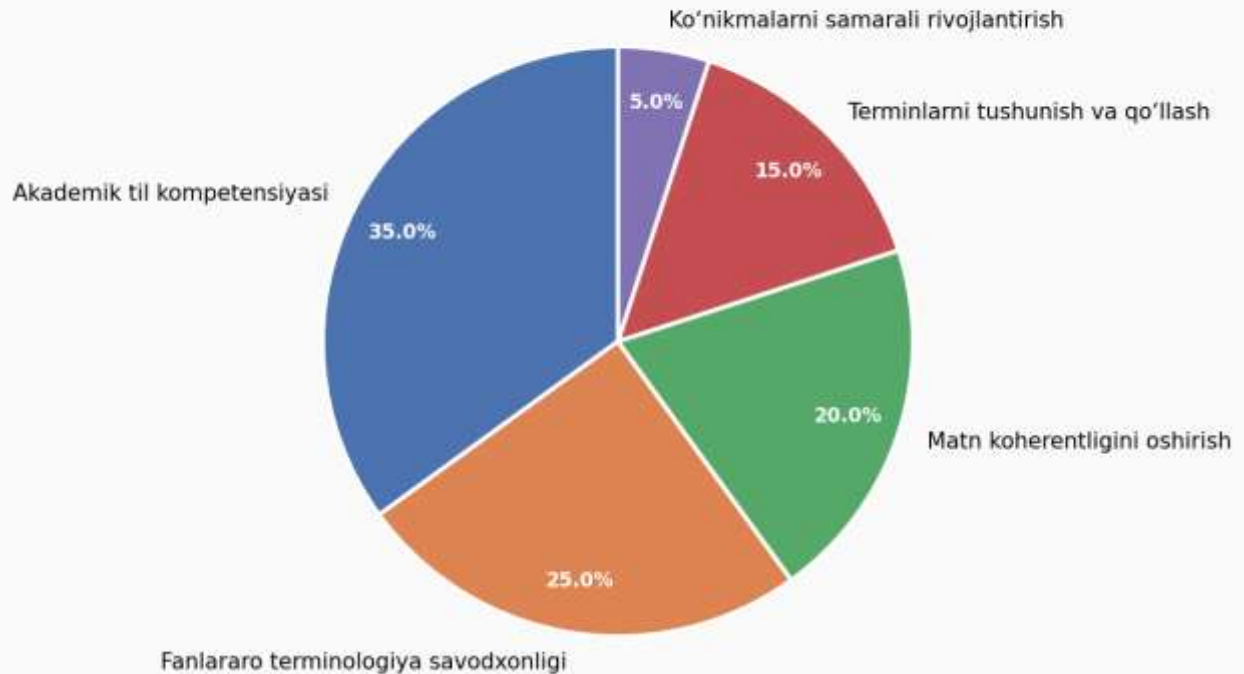
Fan yo‘nalishi: Biologiya. Mazmun mezonlari: jarayon bosqichlari ketma-ketligi; terminlarning to‘g‘ri qo‘llanishi; tajriba xulosasining mantiqiyli. Til mezonlari: passiv konstruktsiyalar; miqdor va birliklarni ifodalash; ta‘rif va parafraz ko‘nikmasi.

Integratsiyalashgan o‘qitishda metodik muammolar ham mavjud bo‘lib, ularni ilmiy asosda hal qilish afzalliklarni barqaror natijaga aylantiradi. Mexanizm sifatida o‘qituvchi til darajasi bilan fan murakkabligini muvofiqlashtiradi, “scaffolding” orqali matnni soddalashtirmasdan tushunarli qiladi va vizual tayanchlar, kontsept xaritalari hamda oldindan o‘rgatish strategiyalaridan foydalanadi. Masalan, tarixiy matnni o‘qishdan avval muhim sanalar va atamalar uchun mini-glossariy tuzish, biologiyada esa rasm va diagrammalar asosida oldindan taxmin (prediction) ishlari bajarish o‘quvchining qo‘rquvini kamaytiradi. Statistik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, tayanch strategiyalari muntazam qo‘llanganda o‘quvchilar murakkab matnlarni tushunishda kamroq to‘xtaladi va topshiriqni yakunlash foizi oshadi, bu esa sinf vaqtining samaradorligini ko‘paytiradi [3]. Ilmiy izoh sifatida, integratsiya muvaffaqiyati o‘qituvchining fan va til bo‘yicha hamkorlikdagi rejalashtirishiga bog‘liq bo‘lib, jamoaviy dizayn va refleksiya bo‘lmagan taqdirda CLIL “faqat inglizcha dars” darajasida qolib ketishi mumkin [6].

Xulosa. Ingliz tilini tarix va biologiya kabi fanlar bilan integratsiyalashgan holda o‘qitish tilni real akademik vazifalar orqali o‘zlashtirish imkonini beradi va bu jarayon akademik leksika, terminologik aniqlik hamda mantiqiy fikrlashni bir vaqtda rivojlantiradi. Integratsiya mexanizmlari mazmunni til orqali qurish, fan janrlarini egallash, terminlarni konseptual tarmoqlarga bog‘lash va baholashda ikki yo‘nalishli mezonlarni qo‘llash orqali izchil ishlaydi. Tarix kontekstida manba tahlili va argumentatsiya, biologiya kontekstida esa jarayonlarni izohlash va tajriba natijasini tasvirlash o‘quvchini xalqaro akademik muloqotga yaqinlashtiradi. Metodik tayanchlar va adolatli baholash tizimi mavjud bo‘lganda CLIL yondashuvi OTM bosqichida ham, umumiy ta‘limda ham samarali natija beradigan fanlararo didaktik yechim sifatida namoyon bo‘ladi.

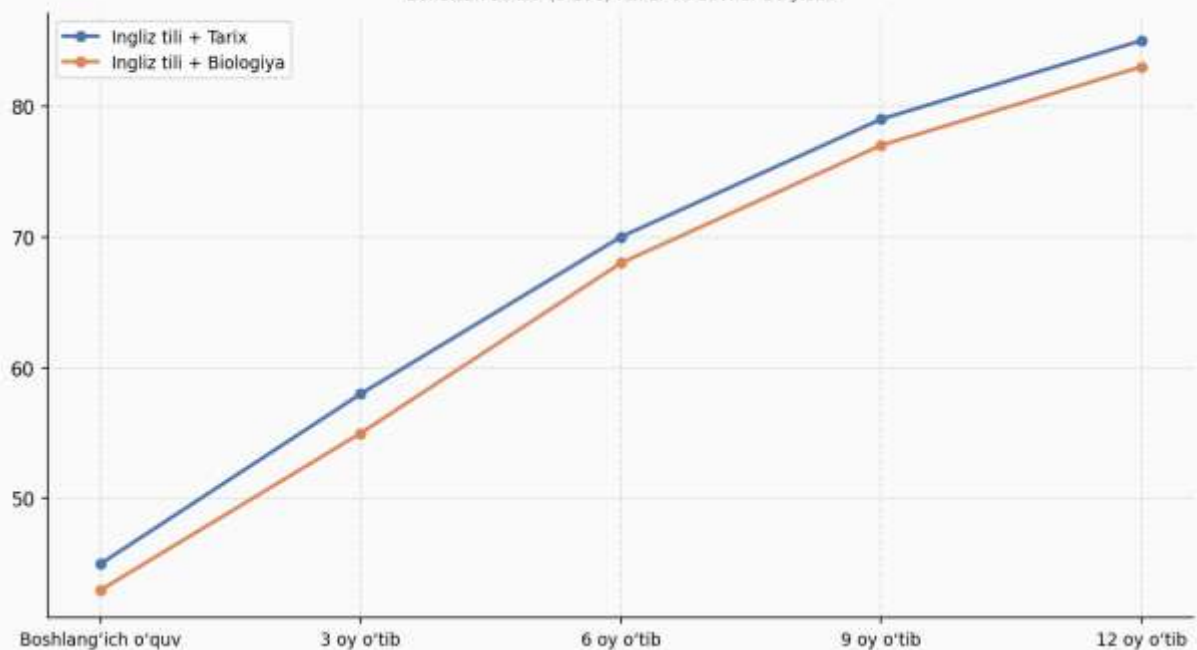
Ingliz tilini integratsiyalashgan ta'limdagi afzalliklar taqsimoti

Talaba o'quv jarayonidagi asosiy foydalar foizlarda

Integratsiyalashgan ta'limda o'quvchilarning natijalari o'sishi

Baholash ballari (0-100) fanlar va davrlar bo'yicha

CLIL yondashuvida fanlararo terminologiya bo'yicha test natijalari

Fan nomi	Terminlar soni	Aniqlik (%)	O'rganish usuli	Test balldarasi (maks 100)
Tarix	25	88	Ta'rif va misollar	82
Biologiya	30	91	Morfemik tahlil	85
Tarix	25	85	Sinonimik-parafraz tarmoqlari	78
Biologiya	30	89	Konsept xaritalar	83
Tarix	25	90	Ta'rif Kontekstda qo'llash	86

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Jalolov J. J. Chet tili o'qitish metodikasi: darslik. Toshkent: O'qituvchi, 2012. 320 b.
2. Hoshimov O'., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. Toshkent: Sharq, 2003. 256 b.
3. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya psixologiya: uchebnik dlya vuzov. Moskva: Logos, 2004. 384 s.
4. Coyle D., Hood P., Marsh D. Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 184 p.
5. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 624 p.
6. Mehisto P., Marsh D., Frigols M. J. Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Oxford: Macmillan Education, 2008. 238 p.